

Explaining The Impact of School Life Quality and Religious Identity on Religious Commitment Levels Among High School Students at Monji International Schools in Qom

Susan Bahrami*
Zohreh Naderi**

E-mail: Bahrami837@gmail.com

E-mail: znaderi97@gmail.com

Received: 2024/04/17

Revised: 2025/02/25

Accepted: 2025/03/10

Doi: 10.22034/RJNSQ.2025.451978.1594

Abstract:

Religious adherence and commitment, along with an understanding of religious principles and etiquette, positively influence both individual and social life. This study aims to examine the relationship between school life quality, religious identity, and religious commitment among Monji international high school students in Qom, Iran. The research employed a survey-based correlational design, with a sample of 222 participants selected through a census sampling method. Students responded to the Wellington et al. (2003) religious commitment questionnaire, the Anderson and Brook (2000) school life quality questionnaire, and the Bull (2005) religious identity questionnaire. The Pearson correlation coefficient was used to measure the relationship, and multiple regression analysis was employed to test the main hypothesis. The results indicate that school life quality and religious identity have a significant and positive relationship with religious commitment, with religious identity demonstrating the highest impact at 42.5%. Path analysis further reveals that school life quality directly and indirectly influences religious commitment, and religious identity directly impacts religious commitment.

Keywords: School Life Quality, Religious Identity, Religious Commitment, Students.

---

* Assistant Professor, Department of Education, Faculty of Literature and Humanities, University of Qom, Qom, Iran. (Corresponding Author).

** MSc in Educational Psychology, Faculty of Literature and Humanities, University of Qom, Qom, Iran.

تبیین رابطه اثرگذاری کیفیت زندگی مدرسه‌ای و هویت مذهبی بر میزان تعهد مذهبی دانش‌آموزان دوره متوسطه مدارس بین‌المللی منجی شهر قم

نوع مقاله: پژوهشی

* سوسن بهرامی

** زهره نادری

E-mail: Bahrami837@gmail.com

E-mail: znaderi97@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۱/۲۹ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۱۲/۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۲۰

چکیده

پایبندی و متعهد بودن به دین و آگاهی از اصول و آداب مذهبی تأثیر مثبتی بر زندگی فردی و اجتماعی دارد. هدف اصلی تحقیق، تبیین رابطه مؤثر کیفیت زندگی مدرسه‌ای و هویت مذهبی با تعهد مذهبی دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول و دوم مدارس بین‌المللی منجی شهر قم است. روش تحقیق پیمایش و از نوع همبستگی است و حجم نمونه براساس شیوه سرشماری، ۲۲۲ نفر برآورد شد. دانش‌آموزان به پرسشنامه‌های تعهد مذهبی و رتینگتون و همکاران (۲۰۰۳)، کیفیت زندگی مدرسه‌ای اندرسون و بروک (۲۰۰۰) و هویت مذهبی بل (۲۰۰۵) پاسخ دادند. برای سنجش رابطه از آزمون پیرسون و برای بررسی فرضیه اصلی از رگرسیون چندگانه استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد کیفیت زندگی مدرسه‌ای و هویت مذهبی با تعهد مذهبی رابطه مثبت و معنادار داشته و در این میان، بیشترین تأثیر را هویت مذهبی با ۴۲/۵ درصد نشان داده است. نتایج تحلیل نشان داد کیفیت زندگی مدرسه‌ای به‌طور مستقیم و غیرمستقیم، و هویت مذهبی به‌طور مستقیم بر تعهد مذهبی تأثیر داشته است.

کلیدواژه‌ها: کیفیت زندگی مدرسه‌ای، هویت مذهبی، تعهد مذهبی، دانش‌آموزان.

مقدمه و بیان مسئله

دین، به‌عنوان یکی از ارزشمندترین مسائل در تاریخ بشریت، همواره نقش مهمی در جوامع داشته است. ضعف در این زمینه می‌تواند منجر به دور شدن جامعه از ارزش‌ها و اعتقادات دینی شود. دین با آموزه‌ها، تعالیم، ارزش‌ها و نظام پاداش و تنبیه خود، تأثیر چشمگیری بر همه جنبه‌های زندگی دارد و به دلیل فراهم آوردن یکپارچگی شخصیت، به بهزیستی فرد کمک می‌کند و تعهد مذهبی، که شامل پایبندی به ارزش‌ها و عقاید روزمره است، نشان‌دهنده نقش دین در زندگی فردی و اجتماعی است (شیرچی و همکاران، ۱۳۹۸: ۸۸). دین‌داری، که به معنای داشتن پایبندی به دین و نگهداری از اصول دینی است، به این معنا است که می‌توان نمودارها و نشانه‌های دین‌داری را در نگرش‌ها، گرایش‌ها و رفتارهای آشکار و نهان فرد جست‌وجو کرد (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴: ۳۶). تعهد مذهبی به‌عنوان ایجادکننده نگرش مثبت به دنیا معرفی شده است که به زندگی فرد معنا و هدف می‌دهد و باعث به‌وجود آمدن امید، انگیزه و انرژی در فرد می‌شود و نشان‌دهنده میزان درگیری فرد در امور مذهبی است (اقبالی و همکاران، ۱۳۹۹: ۶۱۰).

نوجوانی را می‌توان مهم‌ترین دوره زندگی تلقی کرد؛ زیرا زمان دستیابی به تعریف یکپارچه از خویش و دستیابی به یک شخصیت یکپارچه است. از آنجاکه انسان عضوی از اجتماع است و جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کند بر افکار و اعمال وی اثرگذار است، پس مدرسه و کلاس از مهم‌ترین محیط‌های اجتماعی اثرگذار بر افکار و اعمال نوجوان است (شهرکی و باقرپور، ۱۳۹۸: ۱۱)؛ در واقع، کیفیت زندگی مدرسه‌ای در میزان تأثیرپذیری دانش‌آموزان از محیط تحصیلی‌شان نقش کلیدی دارد. سازمان بهداشت جهانی، کیفیت زندگی در مدرسه را به‌عنوان رضایت عمومی و وضعیت بهزیستی دانش‌آموزان تعریف می‌کند که براساس تجربیات منفی و مثبت ناشی از فعالیت‌های مدرسه‌ای آن‌ها شکل گرفته است و بر درک افراد از موقعیت خود در زندگی براساس فرهنگ، سیستم ارزشی، اهداف، انتظارات، استانداردها و اولویت‌های خود تأکید دارد؛ بنابراین، این مفهوم به‌صورت یک موضوع کاملاً ذهنی است و قابل مشاهده نیست و بر درک افراد از جنبه‌های مختلف زندگی استوار است (بونومی، پاتریک و بوشنل، ۲۰۰۸: ۴)؛ بر این اساس، می‌توان بیان کرد کیفیت زندگی مدرسه‌ای، مؤلفه قابل‌تأمل در شکل‌گیری ابعاد شخصیتی دانش‌آموزان به‌ویژه در سنین نوجوانی است (ماهرزاده، ۱۳۹۲: ۱۴۱).

بدین ترتیب، دوران نوجوانی و جوانی که سال‌های حیاتی برای شکل‌گیری هویت هستند، زمانی است که افراد هویت خود را پرورش می‌دهند. تعهد به‌عنوان نشان‌دهنده

ساختار و قدرت هویت، و اکتشاف به معنای فرایند شکل‌گیری هویت است. تکوین هویت، پس از عبور از دوره بحران و پاسخ به سؤالات از طریق اکتشاف و کسب تعهد اتفاق می‌افتد. نقش مذهب در تکوین هویت بسیار مهم است و به‌عنوان یک ابزار کمک‌کننده برای تقویت رشد، وفاداری و تعهد در نوجوان عمل می‌کند. نتیجه نهایی حل بحران هویت از دیدگاه اریکسون (۱۹۶۹)، عهد نسبت‌به ارزش‌ها است؛ بنابراین، نوجوانان غیرمذهبی بیشتر در معرض ابتلا به هویتی مبهم هستند (شهابی‌زاده، ۱۳۹۱: ۱۰۷). خصوصیت بارز دوره نوجوانی که نقش تعیین‌کننده در ادامه زندگی فرد دارد، به‌وجودآمدن هویت مستقل و دستیابی به تعریف منسجم از خود در رشد روانی - اجتماعی است. نوجوانی زمان شکل‌گیری هویت یعنی پاسخ به کیستی و چیستی انسان است که شامل خصوصیات و مشخصات اجتماعی، فردی، اندیشه و احساسات است که انسان به‌وسیله یافتن تصورات از خویش به آن دست می‌یابد (لطف‌آبادی، ۱۳۸۰: ۵۶).

نوجوان باید بتواند هویت دوره‌های قبلی را با حال پیوند داده و به دو پرسش مهم «از زندگی چه می‌خواهم؟» و «من در هستی در کجا واقع شده‌ام؟» پاسخ دهد. همراه با شکل‌گیری هویت در نوجوانی، تلاش معنوی برای دستیابی به معنی زندگی شروع می‌شود. ارزش‌ها تغییر می‌کند و اعتقادات در فرد شکل می‌گیرد. درحقیقت، به‌دست‌آوردن فلسفه زندگی یکی از تکالیف مهم دوره نوجوانی است که بدین طریق، تصمیم‌های مهم زندگی گرفته می‌شوند (شیرچی و همکاران، ۱۳۹۸: ۸۷). هویت شامل هویت فردی (امری شخصی است که آن را حس تمایز داشتن شخصی، احساس استقلال شخصی و احساس تداوم شخصی) و هویت اجتماعی (شناخت و ادراک فرد از خود بر ابعاد اجتماعی) است. در میان انواع هویت اجتماعی، هویت مذهبی به‌عنوان یکی از قابل‌توجه‌ترین انواع هویت و بیان‌کننده ارتباط انسان با دین و نسبتی است که فرد با آن پیدا می‌کند (قادری و مصطفایی، ۱۳۹۱: ۱۴۰). هویت مذهبی بخشی از هویت و بیانگر ارتباط انسان با دین و نسبتی است که با آن پیدا می‌کند و یکی از مهم‌ترین محیط‌هایی که نوجوان زمان قابل‌توجهی را در آن سپری می‌کند، مدرسه است؛ بنابراین، مسئله تحقیق حاضر پیش‌بینی تعهد مذهبی با استفاده از کیفیت زندگی مدرسه‌ای و هویت مذهبی در دانش‌آموزان مقطع متوسطه اول و دوم است.

چهارچوب نظری و مفهومی

۱- پیشینه تحقیق

امینی و دادخواه (۱۴۰۳) در بررسی «وضعیت هویت دینی دانش‌آموزان دوره متوسطه دوم

شهر اصفهان» نشان دادند که از دیدگاه دبیران، میزان پابندی فراگیران به هویت دینی در حدی نازل بوده و رشد و شکل‌گیری آن نیز با پنج چالش جدی یعنی درگیری افراطی با رسانه‌های اجتماعی، کم‌توجهی خانواده‌های دانش‌آموزان، مشکلات نظام آموزشی، اثرپذیری از برخی واقعیت‌های اجتماعی و تأثیر منفی دوستان مواجه است. پورعمران (۱۴۰۰) در تحقیق «رابطه فرصت‌های برابر آموزشی با کیفیت زندگی مدرسه‌ای و احساس تعلق به مدرسه با نقش میانجی فرهنگ مدرسه در دبیران متوسطه» با مشارکت ۱۶۵ دبیر دبیرستان دخترانه شهر شیروان نشان داد که بین متغیرهای فرصت‌های برابر آموزشی و فرهنگ مدرسه و کیفیت زندگی مدرسه‌ای رابطه‌ای معنی‌دار بوده و بین فرصت‌های برابر آموزشی، فرهنگ مدرسه و احساس تعلق رابطه معنی‌داری وجود داشته است.

تاج‌بخش، رضانی و علی‌دادی (۱۴۰۰) در بررسی «واکاوی عوامل جامعه‌شناختی مؤثر در شکل‌گیری هویت دینی دانش‌آموزان دختر» با مشارکت ۳۸۳ دانش‌آموز متوسطه شهر بروجرد نشان دادند که بین عوامل جامعه‌شناختی (فرهنگ دینی خانواده، محیط آموزشی، مذهبی بودن گروه همسالان، استفاده از اینترنت و استفاده از ماهواره) با شکل‌گیری هویت دینی دانش‌آموزان رابطه معناداری وجود دارد. نجفی، ملکی، سبحانی‌نژاد و مصباح (۱۴۰۰) در پژوهش «هویت مذهبی و پیش‌بایست‌های طراحی برنامه درسی» نشان دادند که برنامه درسی باید بکوشد تا دانش‌آموز را به شناخت خدا در وجوه مختلف، شناخت نفس اماره و مسیرهای رشددهنده آن، شناخت شیطان و اغواگری او، تفکر در آفرینش و نشانه‌های خدا، شناخت روز حساب، ملاقات با خدا، انقطاع الی‌الله، حب فی‌الله، تضرع به درگاه خدا، گردن نهادن در برابر امر و نهی الهی، ذکر و تسبیح، شکرگزاری، اقامه نماز و دعا دعوت کند و جذب و ماندگار گرداند و از این طریق، منتظر تعالی رفتارهای فردی و اجتماعی او باشد. شیرچی و همکاران (۱۳۹۸) در بررسی «نقش پیوند والدینی و عزت‌نفس در پیش‌بینی سبک‌های هویت دینی نوجوانان» بر روی ۳۳۸ نفر از دانش‌آموزان دبیرستانی قم، نشان دادند که عزت‌نفس، واکنش‌پذیری عاطفی و جایگاه من به‌خوبی هویت دینی موفق را پیش‌بینی می‌کنند. هرمزی‌مقدم (۱۳۹۶) در پژوهش «حالت‌های روان‌شناختی مثبت، تعهد مذهبی و کیفیت زندگی در دانش‌آموزان» با مشارکت ۱۰۰ دانش‌آموز دختر دبیرستانی شهر زابل نشان داد که متغیرهای مدرسه‌ای هم به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر بهزیستی ذهنی دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارند. احمدی (۱۳۹۴) در تحقیق «رابطه باورهای دینی و سبک زندگی با کیفیت زندگی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه دوم شهر زنجان» و نمونه آماری شامل

۳۸۰ نفر نشان داد که بین باورهای دینی با کیفیت زندگی آنان رابطه مثبت معناداری وجود دارد. عباسی، علوی مقدم و زهره‌وند (۱۳۹۳) در «بررسی میزان هویت دینی بین دانش‌آموزان متوسطه ناحیه ۱ شهر ری» با مشارکت ۴۰۰ نفر، نشان دادند متغیرهای عواطف دینی، باورهای دینی، دانش دینی و اعمال (فرائض) دینی تأثیرگذارترین عوامل گرایش به هویت دینی هستند. بخشایش (۱۳۹۲) در بررسی «رابطه بین باورهای مذهبی، بحران هویت و سبک‌های هویت در دانش‌آموزان» با مشارکت ۳۳۰ نفر از مقطع متوسطه شهرستان سیرجان نشان داد باورهای مذهبی با تمام سبک‌های هویت ارتباط معناداری داشته است. در پژوهشی که نلسون و یانگ (۲۰۲۳) انجام دادند، مشخص شد که بدون شک، باورهای دینی معلمان در انتخاب‌های تربیتی آنان اثرگذار است و معلمان اعتقادات مذهبی خود را بر سر کلاس درس آورده و آن‌ها را با دانش‌آموزان به اشتراک می‌گذارند و تأثیر بسزایی بر دانش‌آموزان بر جای می‌گذارند. در مطالعه مقطعی ویلسون، خمالو و امپوفو (۲۰۲۱) که به منظور بررسی ارتباط تعهد مذهبی و دستیابی به معنای زندگی در ۳۴۲ نفر از دانشجویان غنایی انجام دادند، مشخص شد میان تعهد مذهبی و یافتن معنا در زندگی همبستگی معناداری وجود دارد. بالکایا، چیه، کیانگ و تاهسین (۲۰۲۰) در بررسی ارتباط هویت مذهبی و جامعه‌پذیری بر روی نوجوانان نشان دادند که بین هویت مذهبی و شرکت در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی ارتباط مستقیم وجود دارد. نیگرو، تیگانسو، دزوتر و لایسکو (۲۰۱۷) نشان دادند دانشجویان به دنبال معنایی در زندگی خود هستند و جوانان مذهبی بیشتر به ایمان خود پایبند هستند و هویت و معنای زندگی با تعهد مذهبی ارتباط دارد. با نگاهی به ادبیات پژوهش می‌توان اذعان نمود که ارتباط سه متغیر اصلی پژوهش حاضر در ادبیات پیشین مورد بررسی قرار نگرفته است.

۲- تعریف مفاهیم و چهارچوب نظری

۲-۱- تعهد مذهبی

در لغت‌نامه‌های فارسی، مذهب معادل آیین، دین، طریقه و مسلک، شریعت و راه است (دهخدا، ۱۳۷۷: ذیل واژه مذهب). در کاربردهای قرآنی نیز به معانی حساب، جزا، شریعت، قانون، طاعت، بندگی، تسلیم، روش و رویه به‌کار برده شده است (قریشی بنایی، ۱۳۷۰: ۳۸۰). دین یک ایدئولوژی است که تکیه‌اش بر سرشت روحانی انسان، آگاه کردن انسان به این سرشت و پرورش دادن این جنبه از وجود انسان و برقرارکردن تعادل میان دو جنبه وجودی انسان است (مطهری، ۱۳۷۲: ۲۳). چنین دینی باید شامل عناصر کلیدی

(برنامه‌ریزی، هدفمندی، معنویت، جامعیت، انگیزه انسانی و شناخت) باشد تا بتواند در معنای واقعی کلمه، دینی کامل شمرده شود (قربانی، ۱۳۸۷: ۱۱۰). دین به‌عنوان مجموعه‌ای از باورها، قوانین اخلاقی و رفتاری عرضه می‌شود که از طریق وحی و عقل برای هدایت و تربیت انسان‌ها در اجتماعات بشری فراهم آمده است (جوادی‌آملی، ۱۳۹۲: ۶۹). اعتقاد دینی به افراد آرامش و امنیت می‌دهد و نقش محکمی در مواجهه با چالش‌های زندگی ایفا می‌کند (اسدی نوقانی، ۱۳۸۴: ۱۴۸). در مجموع، تحقیقات متعدد نشان داده‌اند که مذهب نقش مثبتی در جنبه‌های مختلف زندگی انسان ایفا می‌کند (قربانی، ۱۳۹۹: ۱۳۹). آلپورت بین جهت‌گیری مذهبی درونی (ناظر بر علاقه به خود مذهب) و بیرونی (رفتارهای مذهبی معانی دیگری برای فرد دارد) تمایز قائل است (یاسمی‌نژاد، گل محمدیان و سعیدی‌پور، ۱۳۸۹: ۸۴). یونگ دین را قسمتی از روح انسان می‌داند که به میزان قابل توجهی جنبه روان‌شناختی دارد (آذربایجانی و موسوی اصل، ۱۳۹۸: ۵). تعهد مذهبی به مقدار زمانی اشاره دارد که یک شخص به انجام دادن فعالیت‌های مذهبی فردی، ایجاد ارتباطات مذهبی و مشارکت در برنامه‌های نهادهای مذهبی اختصاص می‌دهد که در دو جنبه، تعهد مذهبی درونی (بازتابی از اعتقادات و باورهای فردی) و تعهد مذهبی بیرونی (شامل فعالیت‌ها و رفتارهای مذهبی فرد) قابل بررسی است (زاهدی و مرادی، ۱۳۹۶: ۶۶).

۲-۲- کیفیت زندگی مدرسه‌ای

روان‌شناسی مثبت‌نگر یکی از شاخه‌های روان‌شناسی است و در پی قوت و کمال انسانی به‌جای آسیب‌های روانی است. توجه به شاخصه‌های یک زندگی سالم از جمله سلامتی و شادکامی جایگزین رفع نواقص شده است و یکی از این شاخصه‌ها کیفیت زندگی است (حسینیان، قاسم‌زاده و نیکنام، ۱۳۹۰: ۴۷). سازمان بهداشت جهانی کیفیت زندگی را درک افراد از موقعیت خود در زندگی براساس فرهنگ، سیستم ارزشی، اهداف، انتظارات، استانداردها و اولویت‌های خود تعریف می‌کند؛ بنابراین، این مفهوم به‌صورت یک موضوع کاملاً ذهنی است که توسط دیگران قابل مشاهده نیست و بر درک افراد از جنبه‌های مختلف زندگی استوار است (بونومی و همکاران، ۲۰۰۸: ۵). واژه کیفیت به رضایت‌بخش بودن ماهیت زندگی افراد و کلمه زندگی به زندگی روزانه یا زندگی در وضعیت کنونی اشاره دارد (احمدی، ۱۳۹۴: ۸). مدارس به‌عنوان بنیادین‌ترین نهاد آموزشی، پیوسته در زمینه‌ی کیفیت خدمات خود مورد بررسی بوده‌اند. دستیابی به کیفیت بالا در مدارس نیازمند تغییرات ساختاری و بهبود در ارائه‌ی خدمات آموزشی، مشارکت گسترده و ایجاد اعتماد در بین ذی‌نفعان مدرسه است (نژادمقدم و سلیمی، ۱۳۹۸: ۱۳۷). عواملی

همچون خانواده، محیط، امکانات و خدمات مدرسه، معلمان و مدیریت، برنامه‌های آموزشی، قوانین و رویه‌ها، فرهنگ و انتظارات جامعه از مدرسه، نیروی انسانی متخصص، مدیریت آموزشی مؤثر، ویژگی‌های دانش‌آموزان و روش‌های یاددهی و یادگیری از جمله عوامل مؤثر بر کیفیت آموزش به‌شمار می‌روند (کیان و یاسمی، ۱۳۹۹: ۱۹). کیفیت زندگی مدرسه‌ای بیانگر احساس اطمینان دانش‌آموز از توانمندی‌هایش برای موفقیت و انگیزش درونی برای یادگیری مطالب درسی، رضایت عمومی و احساس کلی دانش‌آموز از رفاه در مدرسه است و درنهایت، انسجام اجتماعی نشان‌دهنده احساس کفایت و تعلق در برقراری ارتباط با سایر دانش‌آموزان و معلمان است (معروفی و محمدی، ۱۳۹۸: ۱۰۴).

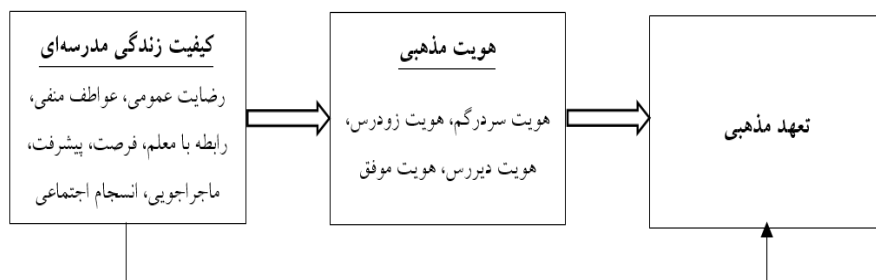
۲-۳- هویت مذهبی

اریکسون (۱۹۶۹) اهمیت هویت را به‌عنوان مرحله مهم رشد شخصیت و گامی حیاتی به‌سوی بزرگسالی سالم تشخیص داد که به‌مثابه احساس نسبتاً پایدار یگانگی و یکپارچگی خود تعریف می‌کند. به عقیده او، نوجوان برای دستیابی به این یکپارچگی، باید احساس کند که آنچه در آینده خواهد شد، ادامه و تکامل یافته همان چیزی است که در دوران کودکی بوده است. اریکسون تعارض اصلی روان‌شناختی سنین نوجوانی را «هویت در برابر سردرگمی نقش» می‌داند. نوجوانانی که اعتمادبه‌نفس، استقلال یا انگیزه کمتری دارند، در حل این بحران با مشکل مواجه می‌شوند. دوره نوجوانی، نخستین مرحله ساختار شخصیت و همچنین، شامل رشد جنسی، فیزیکی، شناختی و تمامی اصول اخلاقی است (مارسیا، ۱۹۸۰: ۶۵). هویت به‌طور معمول، در افکار و احساسات فردی آشکار می‌شود؛ اما محیط جمعی زمینه شکل‌گیری آن است. هویت فردی بیشتر در ارتباطات بین‌فردی پدیدار می‌شود؛ درحالی‌که هویت اجتماعی در سطحی جهانی‌تر و در چهارچوب تعاملات میان گروه‌های گوناگون ایجاد می‌شود (تاجیک، ۱۳۸۴: ۱۳). افرادی که به هویتی قوی دست می‌یابند، برای مقابله با مسائل بزرگسالی آماده می‌شوند؛ اما افرادی که چنین هویتی کسب نکرده باشند، بحران هویت را تجربه کرده، نمی‌دانند کیستند یا چه هستند، به کجا تعلق دارند یا می‌خواهند به کجا بروند؛ درنتیجه، ممکن است از مسیر بهنجار زندگی، تحصیل، شغل و ازدواج کناره‌گیری کنند (جعفری و همکاران، ۱۴۰۰: ۲۲۴). هویت را می‌توان مجموعه‌ای از مشخصاتی دانست که شخص برای خود، به‌عنوان نشانه‌ای از داشتن یک موقعیت اجتماعی خاص معرفی می‌کند. بر این اساس، هویت مذهبی با هدف پیوند زدن فرد با نهاد اجتماعی یعنی دین شکل می‌گیرد. پس هویت مذهبی، به‌عنوان «راهبرد منحصربه‌فرد بودن» طرح‌ریزی می‌شود که دارای

پوششی کلی است؛ اما جُستارهای آن به تجربیات و کنش‌هایی گره خورده‌اند که به واسطه قرار گرفتن در یک محیط دینی خاص (مثل اعیاد، اجتماعات دینی و غیره) او را معنادار می‌سازد و همچنین، زاویه دید فرد نسبت به گروه دینی خود و سایر گروه‌های دینی را معنا می‌بخشد (خواج‌نوری و همکاران، ۱۳۸۹: ۱۳۱). به کنش کنشگران اجتماعی در مواجهه با دین و هر آنچه از ارتباط خود با دین در ذهن دارند هویت مذهبی گفته می‌شود که می‌توان آن را به دو سطح فردی (دین‌داری فردی) و سطح جمعی (اجتماع دینی و بیان‌کننده احساس تعلق و تعهد به جامعه دینی) تلقی نمود؛ در واقع، هویت مذهبی نشان‌دهنده تعلق و تعهد به دین و جامعه دینی است (واحدی و احمدیان، ۱۳۹۳: ۹۵). خانواده و مدرسه به‌عنوان مهم‌ترین نهادها در تشکیل هویت نوجوان در نظر گرفته می‌شوند. براساس نظریه مارسیا، تعریف موفقیت در کسب هویت عبارت است از توانایی یک نوجوان در پیدا کردن و پایبندی به اهداف شغلی، مکاتب سیاسی یا ایدئولوژی‌های خاص. در راستای شخصیت خود و او چهار وضعیت ممکن هویت مذهبی مطرح می‌شود که ممکن است نوجوانان در مسیر یافتن هویت مذهبی خود با آن‌ها روبه‌رو شوند. هویت مذهبی موفق (این افراد باورهای دینی‌شان را به‌طور کامل درونی کرده‌اند و با انگیزه‌ای قوی و درون‌زا به دنبال دین هستند، به‌طوری‌که حتی در موقعیت‌های دشوار و فشار زیاد، از نظر ذهنی قدرتمند عمل می‌کنند و احساس اضطراب کمتری نسبت به دیگران دارند)؛ هویت مذهبی زودرس (کسانی هستند که بدون تجربه کافی و به دلیل ارتباط عمیق ماندگاری با والدین و تلاش برای کسب تأیید از افراد مهم دیگر در زندگی‌شان، به‌شدت به اعتقادات و باورهای دینی وفادار هستند)؛ هویت مذهبی دیررس (این افراد نسبت به دیگران، به‌ویژه والدین خود، دچار شبهه‌اند و نمی‌کوشند تنها در پیروی از عقاید آنان باشند. آن‌ها در تلاش‌اند تا ابهاماتی را که پیرامون باورهای خود و دیگران دارند، برطرف کنند)؛ هویت مذهبی مغشوش (در اکثر موارد بدون هدف و بی‌علاقه به تعیین مسیر آینده‌شان هستند و تعهد چندانی به مسائل، باورها و اعتقادات دینی نشان نمی‌دهند. آن‌ها به هیچ ارزش یا باور قاطعی دست پیدا نکرده‌اند و تمایلی به تحقیق یا کنکاش درباره مفاهیمی مانند فلسفه یا معنای زندگی نشان نمی‌دهند) (بل، ۲۰۰۹: ۵۶).

در این راستا، با توجه به پیامدهای مثبت تعهد مذهبی برای دانش‌آموزان و پیامدهای منفی فقدان آن در دانش‌آموزان، ضرورت شناسایی عوامل مؤثر بر آن اهمیت می‌یابد. کیفیت زندگی در مدرسه یکی از عناصر اساسی در ایجاد حس هویت دانش‌آموزان در قلمرو تحصیلی محسوب می‌شود. آموزش و پرورش امروزه بخش بزرگی از زندگی فرد

را تشکیل می‌دهند؛ از این‌رو، به‌نظر می‌رسد تحقیقات بسیاری در حوزه روان‌شناسی تلاش دارند تا عوامل مؤثر بر این مقوله را تفسیر و شناسایی کنند. کیفیت زندگی به ارزیابی‌ها و ادراکات فرد از شرایط و موقعیت‌های زندگی در چهارچوب سیستم‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و خانوادگی و تعامل میان این عناصر در دستیابی به خواسته‌ها و انتظارات برمی‌گردد. این عوامل در شکل‌گیری باورها و نگرش‌های فرد نسبت به خود و دیگران و همچنین، در هویت و روابط او با دنیای بیرون و درون اثرگذار هستند. مدرسه نقش کلیدی در فرایند هویت‌یابی دارد. همچنین، الگوبرداری دانش‌آموزان از همکلاسی‌ها می‌تواند بر رشد هویت آنان مؤثر باشد (صانعی و رئیسون، ۱۳۹۹: ۹۷). براساس نظریه مارسیا، نوجوانان در مسیر یافتن هویت مذهبی خود با چهار نوع هویت مذهبی (موفق، زودرس، دیررس، مغشوش) روبه‌رو هستند. پس هرچه کیفیت زندگی مدرسه‌ای مثبت‌تر و ایجاد تعامل با همکلاسی‌ها و معلمان بهتر باشد، دانش‌آموزان با توجه و تمرکز بیشتری بر اهداف یادگیری، به قوانین مدرسه تعهد بیشتر خواهند داشت و در آزمون‌ها عملکرد بهتری نشان می‌دهند (پورعمران، ۱۴۰۰: ۵۵) و بر مبنای نظریه آلپورت، پایبندی و وفاداری آنان به تکالیف و ارزش‌های مذهبی (جهت‌گیری مذهبی درونی) بیشتر شده و درنهایت، در زندگی روزمره از آن‌ها بهره گرفته (جهت‌گیری مذهبی بیرونی) و آن را به‌کار می‌گیرند. با توجه به اینکه رابطه بین این متغیرها در تحقیقات قبلی مدنظر نبوده است، هدف پژوهش حاضر بررسی و تبیین رابطه مؤثر کیفیت زندگی مدرسه‌ای و هویت مذهبی با تعهد مذهبی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر قم بوده و مدل مفهومی پژوهش به شکل زیر است:

شکل شماره ۱. مدل مفهومی تحقیق

فرضیات پژوهش

۱- فرضیه اصلی

بین مؤلفه‌های کیفیت زندگی مدرسه‌ای و هویت مذهبی با تعهد مذهبی دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر قم رابطه معناداری وجود دارد.

۲- فرضیه‌های فرعی

۱- بین مؤلفه‌های کیفیت زندگی مدرسه‌ای (رضایت عمومی، عواطف منفی، رابطه با معلم، فرصت، پیشرفت، ماجراجویی و انسجام اجتماعی) تعهد مذهبی دانش‌آموزان دوره متوسطه رابطه معناداری وجود دارد.

۲- بین مؤلفه‌های هویت مذهبی (هویت سردرگم، هویت زودرس، هویت دیررس و هویت موفق) با تعهد مذهبی دانش‌آموزان دوره متوسطه رابطه معناداری وجود دارد.

۳- بین مؤلفه‌های کیفیت زندگی مدرسه‌ای (رضایت عمومی، فرصت یادگیری، انسجام اجتماعی، عواطف منفی، رابطه با معلم، پیشرفت، ماجراجویی) با هویت مذهبی دانش‌آموزان دوره متوسطه رابطه معناداری وجود دارد.

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر توصیفی و همبستگی از نوع رگرسیون است. جامعه آماری شامل کلیه دانش‌آموزان دختر و پسر مقطع متوسطه اول و دوم مجموعه مدارس بین‌المللی منجی شهر قم در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ بود که با استفاده از روش نمونه‌گیری سرشماری، نمونه‌ای متشکل از ۲۲۲ نفر در مقطع متوسطه اول شامل ۴۴ پسر و ۶۹ دختر و در مقطع متوسطه دوم شامل ۵۱ پسر و ۵۹ دختر انتخاب شدند. ملاک ورود به پژوهش، تمایل به شرکت در پژوهش و رضایت آگاهانه، تحصیل در پایه هفتم تا دوازدهم مقطع متوسطه اول و دوم مدارس بین‌المللی منجی شهر قم بود. در این مؤسسه، پسران و دختران از ملیت و نژاد مختلف (۲۵ ملیت) تحصیل می‌کنند. نظام آموزشی این مؤسسه منطبق بر استانداردهای بین‌المللی است. معلمان آموزش‌های خود را به زبان انگلیسی ارائه می‌نمایند و تمامی کتاب‌ها (به غیر از فارسی و عربی) به زبان انگلیسی نگاشته شده است. این مؤسسه، بستری چندوجهی برای ارائه خدمات تحصیلی و تربیتی در ساحت‌های شش‌گانه (اعتقادی و اخلاقی، اجتماعی و سیاسی، زیستی و بدنی، زیباشناختی و هنری، اقتصادی و حرفه‌ای، علمی و فناورانه) است که برنامه‌های تربیتی خود را مبتنی بر آن‌ها استوار ساخته است. پیش از آغاز تکمیل پرسشنامه‌ها، مجوزهای لازم از مؤسسه مربوطه کسب و توضیحات لازم در مورد محرمانه باقی ماندن اطلاعات و حفظ حریم خصوصی آنان به شرکت‌کنندگان داده

شد. ابتدا داده‌ها برای نرمال بودن توسط آزمون کولموگروف - اسمیرنوف بررسی شد. چون داده‌ها نرمال بودند، برای بررسی ارتباط بین متغیرها ابتدا از همبستگی پیرسون، و برای بررسی فرضیه اصلی تحقیق مبنی بر اینکه براساس کیفیت زندگی مدرسه‌ای و هویت مذهبی می‌توان تعهد مذهبی را در دانش‌آموزان دوره متوسطه پیش‌بینی نمود، از آزمون رگرسیون خطی چندگانه و تحلیل مسیر استفاده شد. تجزیه و تحلیل داده‌ها در این مطالعه با استفاده از نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۷ صورت پذیرفت.

ابزارهای پژوهش

۱- پرسشنامه تعهد مذهبی (RCI10)

این ابزار مشتمل بر ده گویه است که توسط ورتینگتون^۱ و همکاران (۲۰۰۳) طراحی شده و سطح تعهد مذهبی افراد را توصیف و درجه پایبندی به ارزش‌های مذهبی، اعتقادات و اعمال مذهبی و به‌کارگیری آن‌ها در زندگی روزمره افراد را در دو بعد تعهد مذهبی درون‌فردی و تعهد مذهبی میان‌فردی ارزیابی و از مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت با گزینه‌های کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم استفاده می‌کند و به هر پاسخ از یک تا پنج امتیاز می‌دهد و درمورد متغیر، هرچه نمره دامنه نمرات بالاتر باشد تعهد مذهبی بیشتر است. نمره ۱۰ تا ۲۰ نشان‌دهنده تعهد مذهبی ضعیف، ۲۰ تا ۳۰ نشان‌دهنده تعهد مذهبی متوسط و نمرات بالاتر از ۳۰ نشان‌دهنده تعهد مذهبی قوی است. زاهدی و مرادی (۱۳۹۶) نیز در پژوهش خود پایایی این پرسشنامه را مطلوب گزارش نموده‌اند. پایایی پرسشنامه تعهد مذهبی و مؤلفه‌های آن در جدول ۱ ارائه شده است:

جدول شماره ۱. محاسبه ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه تعهد مذهبی و مؤلفه‌های آن

مؤلفه‌ها	ضریب آلفای کرونباخ
تعهد مذهبی درون‌فردی	۰/۹۲
تعهد مذهبی میان‌فردی	۰/۷۹
تعهد مذهبی	۰/۸۵

۲- پرسشنامه کیفیت زندگی مدرسه‌ای (QOSL)

برای بررسی این متغیر از پرسشنامه اندرسون و بروک (۲۰۰۰) استفاده شده و شامل ۳۹ گویه و شش بعد (فرصت، ماجراجویی، پیشرفت، رضایت عمومی، عواطف منفی و انسجام اجتماعی) است که در طیف چهاردرجه‌ای لیکرت با گزینه‌های کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم،

1. Worthington

تنظیم شده است. کسب نمره بالا در این پرسشنامه نشان از کیفیت زندگی در مدرسه بالاتر و نمره پایین نشان از کیفیت زندگی در مدرسه پایین دارد. نمره بین ۳۹ تا ۵۹ نشان می‌دهد میزان ادراک فرد در مورد کیفیت زندگی در مدرسه پایین است. نمره بین ۵۹ تا ۹۸ یعنی میزان ادراک فرد در مورد کیفیت زندگی در مدرسه متوسط است و نمره بالاتر از ۹۸ نشان از ادراک بالای فرد از کیفیت زندگی در مدرسه دارد. پایایی و روایی این مقیاس توسط سلطانی شال و همکاران (۱۳۹۰) بررسی شد و روایی و پایایی پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت. پایایی پرسشنامه کیفیت زندگی مدرسه‌ای و مؤلفه‌های آن در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول شماره ۲. محاسبه ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه کیفیت زندگی مدرسه‌ای و مؤلفه‌های آن

مؤلفه‌ها	ضریب آلفای کرونباخ
رضایت عمومی	۰/۷۸
عواطف منفی	۰/۸۰
رابطه با معلم	۰/۷۷
فرصت	۰/۸۱
پیشرفت	۰/۹۱
ماجرایجویی	۰/۷۶
انسجام اجتماعی	۰/۹۵
کیفیت زندگی مدرسه‌ای	۰/۸۸

۳- پرسشنامه هویت مذهبی

پرسشنامه هویت مذهبی بل (۲۰۰۹) شامل ۳۰ گویه و چهار زیرمقیاس هویت مذهبی سردرگم، هویت مذهبی زودرس، هویت مذهبی دیررس و هویت مذهبی موفق است. نمره‌گذاری در این پرسشنامه براساس طیف شش‌درجه‌ای لیکرت از کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم و دامنه نمرات از ۲۸ تا ۱۴۰ است. در تحقیق واحدی و احمدیان (۱۳۹۳) پایایی مطلوب گزارش شده است. پایایی پرسشنامه هویت مذهبی و مؤلفه‌های آن در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول شماره ۳. محاسبه ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه هویت مذهبی و مؤلفه‌های آن

مؤلفه‌ها	ضریب آلفای کرونباخ
هویت سردرگم	۰/۸۹
هویت زودرس	۰/۸۴
هویت دیررس	۰/۷۷
هویت موفق	۰/۹۳
هویت مذهبی	۰/۸۰

یافته‌های توصیفی

از کل نمونه مورد بررسی، ۵۷/۲۰ درصد دختر و ۴۲/۷۹ درصد پسر، ۱۸/۴۳ درصد کمتر از ۱۶ سال، ۵۱/۰۵ درصد ۱۷-۱۶ سال، ۳۰/۸۲ درصد بیشتر از ۱۷ سال، ۶/۰۵ درصد معدل کمتر از ۱۵، ۴۱/۰۶ درصد معدل بین ۱۷-۱۵ و ۵۱/۰۹ درصد دارای معدل بین ۲۰-۱۸ بودند. یافته‌های توصیفی داده‌های پرسشنامه تعهد مذهبی نشان داد که جمع نمرات ابعاد تعهد مذهبی (درون‌فردی و میان‌فردی) در بین دانش‌آموزان ۲۴ و در حد متوسط، جمع نمرات کیفیت زندگی مدرسه‌ای (رضایت عمومی، عواطف منفی، پیشرفت، فرصت، ماجراجویی و انسجام اجتماعی) ۵۶ نمره و از حد متوسط پایین‌تر، جمع نمرات هویت مذهبی (هویت مذهبی سردرگم، هویت مذهبی زودرس، هویت مذهبی دیررس، هویت مذهبی موفق) ۸۵ نمره و در حد متوسط بوده است.

جدول شماره ۴. ضرایب همبستگی بین کیفیت زندگی مدرسه‌ای و هویت مذهبی با تعهد مذهبی

متغیرها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲
رضایت عمومی	۱											
عواطف منفی	۰/۰۲۶*	۱										
رابطه با معلم	۰/۴۶۷**	-۰/۰۰۸	۱									
فرصت	۰/۶۷۱*	-۰/۰۷۴	۰/۵۷۹**	۱								
پیشرفت	۰/۵۵۶**	۰/۰۱۵	۰/۵۱۵**	۰/۶۱۶**	۱							
ماجراجویی	۰/۷۲۹**	-۰/۰۳۲	۰/۴۵۷**	۰/۵۸۸**	۰/۴۸۵**	۱						
انسجام اجتماعی	۰/۴۶۶*	۰/۰۴۰	۰/۵۲۸**	۰/۴۰۸**	۰/۵۶۶**	۰/۴۲۹**	۱					
هویت مذهبی سردرگم	۰/۱۰۸	-۰/۳۲۵*	۰/۳۵۹	۰/۰۱۱*	۰/۱۲۵	۰/۳۸۷**	۰/۵۰۲*	۱				
هویت مذهبی زودرس	۰/۵۴۲**	۰/۱۰۹**	۰/۱۴۵**	۰/۴۶۵**	۰/۱۳۷**	۰/۵۰۹**	۰/۲۳۴**	۰/۲۷۱*	۱			
هویت مذهبی دیررس	۰/۲۱۱**	۰/۱۵۶	۰/۲۵۷	۰/۲۵۶*	۰/۳۷۹**	۰/۱۸۹	۰/۳۵۰**	۰/۳۰۱**	۰/۱۵۵*	۱		
هویت مذهبی موفق	۰/۶۷۷**	-۰/۲۳۸*	۰/۵۴۳**	۰/۱۹۳**	۰/۴۰۳**	۰/۲۴۱**	۰/۶۳۱**	۰/۰۵۴	۰/۳۹۱**	۰/۱۲۱	۱	
تعهد مذهبی	۰/۲۷۱**	۰/۰۵۵	۰/۲۹۶**	۰/۳۲۷**	۰/۳۲۹**	۰/۲۴۰**	۰/۳۳۱**	۰/۰۴۴	۰/۳۹۰**	۰/۱۳۵	۰/۴۴۷**	۱

**معناداری در سطح (۰/۰۱) و *معناداری در سطح (۰/۰۵)

همان‌طور که در جدول ۴، مشاهده می‌شود، مؤلفه‌های کیفیت زندگی مدرسه‌ای (به‌جز عواطف منفی) و ابعاد هویت مذهبی (به‌جز هویت سردرگم) با تعهد مذهبی رابطه مستقیم و معناداری دارند ($p < 0/01$).

یافته‌های استنباطی

برای بررسی نرمال بودن توزیع متغیرها از آزمون کولموگروف - اسمیرنوف استفاده شده است. نتایج آزمون نشان داد که داده‌های به‌دست‌آمده توزیع نرمالی دارد و می‌توان از آزمون‌های پارامتری استفاده کرد.

فرضیه ۱: بین مؤلفه‌های کیفیت زندگی مدرسه‌ای (رضایت عمومی، عواطف منفی، رابطه با معلم، فرصت، پیشرفت، ماجراجویی و انسجام اجتماعی) و تعهد مذهبی دانش‌آموزان دوره متوسطه رابطه معناداری وجود دارد.

جدول شماره ۵. تحلیل رگرسیون تعهد مذهبی براساس کیفیت زندگی مدرسه‌ای

شاخص‌ها	مجموع مجذورات	آزادی درجه	میانگین مجذورات	ضریب همبستگی چندگانه (R)	ضریب تعیین (R ^۲)	F	معناداری سطح	ضریب - دوربین - واتسون
متغیرها	۵۱/۷۶۰	۷	۳۰/۱۴۴	۰/۵۵۸	۰/۳۱۱	۱۸/۵۷۲	< ۰/۰۰۱	۲/۰۶۹
باقیمانده	۸۴/۶۵۹	۱۹۳	۲۳/۴۴۲					
کل	۱۳۶/۴۱۹	۲۰۰						

جدول ۵ نشان می‌دهد که مقدار F محاسبه‌شده با ۷ و ۱۹۳ درجه آزادی در سطح تشخیص ($\alpha = 0/05$) از مقدار بحرانی جدول بزرگ‌تر است؛ ازاین‌رو، بین ابعاد کیفیت زندگی مدرسه‌ای و تعهد مذهبی رابطه چندگانه‌ی معناداری در میان دانش‌آموزان مقطع متوسطه وجود دارد ($P = 0/000$). ضریب همبستگی چندگانه ۰/۵۵۸ و ضریب تعیین اصلاح‌شده ۰/۳۱۱ است؛ بنابراین، ۳۱/۱ درصد از تغییرات مربوط به واریانس تعهد مذهبی تحت تأثیر ابعاد کیفیت زندگی مدرسه‌ای است.

جدول شماره ۶. رابطه بین هرکدام از ابعاد کیفیت زندگی مدرسه‌ای و تعهد مذهبی دانش‌آموزان

شاخص‌ها	β	Beta	tob	p
متغیرها				
مقدار ثابت	۵/۸۸۹	-	۱۰/۵۳۰	۰/۰۰۰
رضایت عمومی	۱/۱۹۳	۰/۱۰۸	۱/۱۴۴	۰/۰۰۳

عواطف منفی	-۰/۰۳۵	-۰/۰۱۲	۰/۱۰۳	۰/۵۲۸
رابطه با معلم	۰/۵۴۲	۰/۱۹۵	۰/۱۳۲	۰/۰۰۵
فرصت	۱/۵۶۳	۰/۲۹۹	۲/۴۳۹	۰/۰۰۰
پیشرفت	۰/۸۵۱	۰/۱۸۸	۱/۵۲۸	۰/۰۰۲
ماجراجویی	۰/۱۵۶	۰/۱۰۱	۰/۷۴۲	۰/۰۰۰
انسجام اجتماعی	۲/۳۱۲	۰/۴۱۵	۱/۶۴۱	۰/۰۰۰

براساس جدول ۶، ضرایب بتا بین رضایت عمومی و تعهد مذهبی ۰/۱۰۸، بین رابطه با معلم و تعهد مذهبی ۰/۱۹۵، بین فرصت و تعهد مذهبی ۰/۲۹۹، بین پیشرفت و تعهد مذهبی ۰/۱۸۸، بین ماجراجویی و تعهد مذهبی ۰/۱۰۱، بین انسجام اجتماعی و تعهد مذهبی ۰/۴۱۵ است که همگی معنادار بوده‌اند ($P < ۰/۰۱$)؛ ولی ضریب بتا بین عواطف منفی و تعهد مذهبی ۰/۰۱۲- از نظر آماری معنی‌دار نیست. مدل پیش‌بینی را می‌توان به صورت زیر نشان داد:

$$Y = (انسجام اجتماعی) ۲/۳۱۲ + (ماجراجویی) ۰/۱۵۶ + (پیشرفت) ۰/۸۵۱ + (فرصت) ۱/۵۶۳ + (رابطه با معلم) ۰/۵۴۲ + (عواطف منفی) ۰/۰۳۵ - (رضایت عمومی) ۱/۱۹۳ + (مقدار ثابت) ۵/۸۸۹$$

فرضیه ۲: بین مؤلفه‌های هویت مذهبی (هویت سردرگم، هویت زودرس، هویت دیررس و هویت موفق) با تعهد مذهبی دانش‌آموزان دوره متوسطه رابطه معناداری وجود دارد.

جدول شماره ۷. تحلیل رگرسیون تعهد مذهبی براساس هویت مذهبی

متغیرها	مجموع مجذورات	آزادی درجه	میانگین مجذورات	ضریب همبستگی (R چندگانه)	ضریب تعیین (R^2)	F	معناداری سطح واتسون-دورین
متغیرها	۶۸/۶۹۱	۴	۱۴/۵۶۸				۱/۹۹۸
باقیمانده	۸۹/۷۴۱	۱۹۶	۱/۷۶۲	۰/۶۵۲	۰/۴۲۵	۲۳/۹۷۱	< ۰/۰۰۱
کل	۱۵۸/۴۳۲	۲۰۰					

جدول ۷ نشان می‌دهد که مقدار F محاسبه شده با ۴ و ۱۹۶ درجه آزادی در سطح تشخیص ($\alpha = ۰/۰۵$) از مقدار بحرانی جدول بزرگ‌تر است؛ از این رو، بین ابعاد هویت مذهبی و تعهد مذهبی رابطه چندگانه‌ی معناداری در دانش‌آموزان مقطع متوسطه وجود دارد ($P = ۰/۰۰۰$). ضریب همبستگی چندگانه ۰/۶۵۲ و ضریب تعیین اصلاح شده ۰/۴۲۵

است؛ بنابراین ۴۲/۵ درصد از تغییرات مربوط به واریانس تعهد مذهبی تحت تأثیر ابعاد هویت مذهبی است.

جدول شماره ۸. رابطه بین هر کدام از ابعاد هویت مذهبی و تعهد مذهبی دانش‌آموزان

شاخص‌ها	متغیرها	B	Beta	t _{ob}	p
مقدار ثابت		۴/۱۳۲	-	۱۴/۱۳۰	۰/۰۰۰
هویت مذهبی سردرگم		-۰/۱۰۳	-۰/۰۸۵	۱/۲۰۳	۰/۲۱۸
هویت مذهبی زودرس		۰/۴۱۷	۰/۳۳۵	۱/۶۰۲	۰/۰۰۸
هویت مذهبی دیررس		۰/۱۳۴	۰/۰۶۳	۰/۱۵۴	۰/۰۰۹
هویت مذهبی موفق		۲/۶۵۹	۰/۴۲۰	۲/۲۳۹	۰/۰۰۰

بر اساس جدول ۸، ضرایب بتا بین هویت مذهبی زودرس و تعهد مذهبی ۰/۳۳۵، بین هویت مذهبی دیررس و تعهد مذهبی ۰/۰۶۳ و بین هویت مذهبی موفق و تعهد مذهبی ۰/۴۲۰ است که همگی معنادار بوده‌اند ($P < ۰/۰۱$)، ولی ضریب بتا بین هویت مذهبی سردرگم و تعهد مذهبی -۰/۰۸۵ بوده که از نظر آماری معنی‌دار نیست. مدل پیش‌بینی را می‌توان به صورت زیر نشان داد:

$$Y = (\text{هویت مذهبی موفق}) + ۲/۶۵۹ + (\text{هویت مذهبی دیررس}) + ۰/۱۳۴ + (\text{هویت مذهبی زودرس}) + ۰/۴۱۷ + (\text{مقدار ثابت}) + ۴/۱۳۲$$

فرضیه ۳: بین مؤلفه‌های کیفیت زندگی مدرسه‌ای (رضایت عمومی، فرصت یادگیری، انسجام اجتماعی، عواطف منفی، رابطه با معلم، پیشرفت، ماجراجویی) با هویت مذهبی دانش‌آموزان دوره متوسطه رابطه معناداری وجود دارد.

جدول شماره ۹. تحلیل رگرسیون هویت مذهبی بر اساس کیفیت زندگی مدرسه‌ای

شاخص‌ها	مجموع مجذورات	آزادی درجه	میانگین مجذورات	ضریب همبستگی (R چندگانه)	ضریب تعیین (R ^۲)	F	معناداری سطح واتسون - کراسون - دورین - ضریب
متغیرها	۲۶/۵۳۲	۷	۷۱/۵۰۱	۰/۴۸۷	۰/۲۳۷	۳۰/۲۱۳	۱/۸۶۹
باقیمانده	۱/۵۰۲	۱۹۳	۱۰۶/۹۳۴				< ۰/۰۰۱
کل		۲۰۰	۱۷۸/۴۳۵				

جدول ۹ نشان می‌دهد که مقدار F محاسبه‌شده با ۷ و ۱۹۳ درجه آزادی در سطح تشخیص ($\alpha = ۰/۰۵$) از مقدار بحرانی جدول بزرگ‌تر است؛ از این رو، بین ابعاد کیفیت

زندگی مدرسه‌ای و هویت مذهبی رابطه چندگانه‌ی معناداری در دانش‌آموزان مقطع متوسطه وجود دارد ($P=0/000$). ضریب همبستگی چندگانه $0/487$ و ضریب تعیین اصلاح‌شده $0/237$ است؛ بنابراین، $23/7$ درصد از تغییرات مربوط به واریانس هویت مذهبی تحت تأثیر ابعاد کیفیت زندگی مدرسه‌ای است.

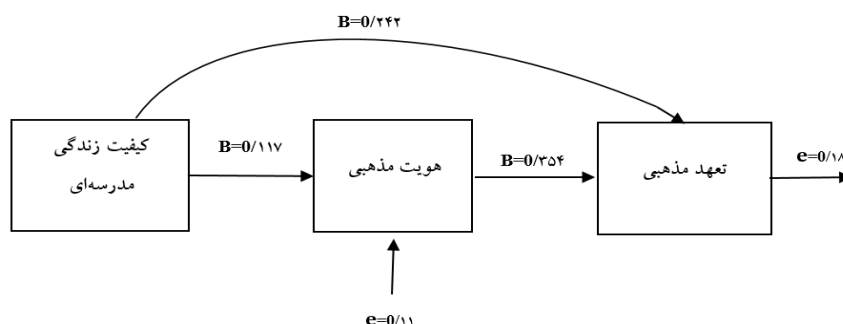
جدول شماره ۱۰. رابطه بین هرکدام از ابعاد کیفیت زندگی مدرسه‌ای و هویت مذهبی همراه دانش‌آموزان

شاخص‌ها	متغیرها	β	Beta	t_{ob}	p
مقدار ثابت		۲/۳۶۷	-	۱۶/۰۴۹	۰/۰۰۰
رضایت عمومی		۱/۳۱۲	۰/۱۹۷	۰/۹۷۴	۰/۰۰۴
عواطف منفی		-۰/۱۶۴	-۰/۰۶۷	۰/۶۷۳	۰/۳۰۳
رابطه با معلم		۰/۲۶۴	۰/۱۲۹	۰/۴۳۲	۰/۰۰۴
فرصت		۰/۱۲۳	۰/۱۰۹	۱/۰۴۵	۰/۰۰۰
پیشرفت		۰/۱۰۷	۰/۱۳۸	۰/۸۶۷	۰/۰۰۵
ماجرای جویی		۰/۱۲۵	۰/۰۸۹	۰/۹۰۲	۰/۱۴۸
انسجام اجتماعی		۱/۲۰۳	۰/۳۷۳	۱/۸۹۵	۰/۰۰۳

براساس جدول ۱۰، ضرایب بتا بین رضایت عمومی و هویت مذهبی $0/197$ ، بین رابطه با معلم و هویت مذهبی $0/129$ ، بین فرصت و هویت مذهبی $0/123$ ، بین پیشرفت و هویت مذهبی $0/138$ و بین انسجام اجتماعی و هویت مذهبی $0/373$ است که همگی معنادار بوده‌اند ($P < 0/01$)، ولی ضریب بتا بین عواطف منفی و هویت مذهبی $-0/164$ و بین ماجراجویی و هویت مذهبی $0/125$ و از نظر آماری معنی‌دار نیست. مدل پیش‌بینی را می‌توان به صورت زیر نشان داد:

$$Y = (انسجام اجتماعی) 1/203 + (پیشرفت) 0/107 + (فرصت) 0/123 + (رابطه با معلم) 0/264 + (رضایت عمومی) 1/312 + (مقدار ثابت) 2/367$$

در شکل ۲ ارتباط بین متغیرهای پژوهش با استفاده از تحلیل مسیر، مورد بررسی قرار گرفته است.

شکل شماره ۲. مدل تحلیل مسیر برای کیفیت زندگی مدرسه‌ای و هویت مذهبی با تعهد مذهبی

با توجه به رابطه مستقیم و غیرمستقیم کیفیت زندگی مدرسه‌ای با تعهد مذهبی و رابطه مستقیم هویت مذهبی با تعهد مذهبی و ضرایب مسیر محاسبه‌شده، مدل کل تحلیل مسیر را می‌توان در شکل ۲ نشان داد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تعیین رابطه مؤلفه‌های کیفیت زندگی مدرسه‌ای و هویت مذهبی با تعهد مذهبی دانش‌آموزان متوسطه شهر قم انجام گرفت. براساس پیشینه مطالعه‌شده، تاکنون پژوهشی که تمامی این روابط را در دانش‌آموزان مطرح کرده باشد مشاهده نشده است و این الگو نخستین‌بار، روابط میان متغیرها را در کنار یکدیگر و در قالب یک مدل و بر مبنای نظریه‌های مطرح موجود در این حیطه مورد آزمون قرار داده است. نتایج نشان داد که جمع نمرات تعهد مذهبی در حد متوسط، جمع نمرات کیفیت زندگی مدرسه‌ای از حد متوسط پایین‌تر و جمع نمرات هویت مذهبی در حد متوسط بوده است. از طرفی، ضریب همبستگی پیرسون بین مؤلفه‌های کیفیت زندگی مدرسه‌ای (به‌جز عواطف منفی) و ابعاد هویت مذهبی (به‌جز هویت سردرگم) با تعهد مذهبی در بین دانش‌آموزان رابطه مستقیم و معنادار داشته است. بر مبنای نتایج رگرسیون چندگانه نیز مشخص شد ۳۱/۱ درصد از تغییرات مربوط به واریانس تعهد مذهبی تحت‌تأثیر ابعاد کیفیت زندگی مدرسه‌ای است و ضرایب بتا بین مؤلفه‌های رضایت عمومی، رابطه با معلم، فرصت، پیشرفت، ماجراجویی و انسجام اجتماعی (به‌جز عواطف منفی) با مؤلفه تعهد مذهبی همگی معنادار بوده‌اند. همچنین، ۴۲/۵ درصد از تغییرات مربوط به واریانس تعهد مذهبی تحت‌تأثیر ابعاد هویت مذهبی است و ضرایب بتا بین مؤلفه‌های هویت زودرس، هویت دیررس و هویت موفق

(به‌جز هویت سردرگم) با تعهد مذهبی همگی معنادار بوده‌اند. از طرفی، ۲۳/۷ درصد از تغییرات مربوط به واریانس هویت مذهبی تحت‌تأثیر ابعاد کیفیت زندگی مدرسه‌ای است و ضرایب بتا بین مؤلفه‌های رضایت عمومی، رابطه با معلم، فرصت، پیشرفت و انسجام اجتماعی (به‌جز عواطف منفی و ماجراجویی) همگی معنادار بوده‌اند. در تحلیل مسیر نیز نتایج نشان داد که کیفیت زندگی مدرسه‌ای به‌طور مستقیم و غیرمستقیم بر تعهد مذهبی و نیز هویت مذهبی به‌طور مستقیم بر تعهد مذهبی تأثیر داشته است. این یافته‌ها با یافته‌های پژوهش‌هایی همچون امینی و دادخواه (۱۴۰۳)، پورعمران (۱۴۰۰)، تاج‌بخش و همکاران (۱۴۰۰)، نجفی و همکاران (۱۴۰۰)، شیرچی و همکاران (۱۳۹۸)، بخشایش (۱۳۹۲)، عباسی و همکاران (۱۳۹۳)، هرمزی‌مقدم (۱۳۹۶)، احمدی (۱۳۹۴)، ویلسون و همکاران (۲۰۲۱)، بالکایا و همکاران (۲۰۲۰) و نیگرو و همکاران (۲۰۱۷) مطابقت دارد.

در تبیین این یافته‌ها می‌توان گفت در دوره نوجوانی، احساس نیاز و توانایی برای درک امور انتزاعی دینی برای فرد مهیا می‌شود. پس محیط‌های پیرامونی نوجوان از جمله خانه و مدرسه می‌توانند با غنیمت شمردن این فرصت، زمینه را برای فراگیری آموزه‌های دینی در آن‌ها مهیا نمایند. به‌عبارتی، آمادگی انگیزشی و توانایی از درون فرد و دادن خوراک ذهنی مناسب از بیرون فرد سبب‌ساز شکل‌گیری و جوانه‌زدن اعتقادات راسخ در نوجوان خواهد شد (لطف‌آبادی، ۱۳۸۱: ۵۶). با توجه به اینکه یکی از مهم‌ترین محیط‌هایی که نسل نوجوان، بخش بزرگی از زمان خود را در آنجا سپری می‌کند مدرسه است، دوران مدرسه به‌عنوان زمانی سازنده برای رشد هر شخص لحاظ می‌شود و زمانی مناسب برای تعالی دادن به توانایی‌های زندگی به‌حساب می‌آید (شهرکی و باقرپور، ۱۳۹۸: ۱۲). کیفیت زندگی مدرسه‌ای مؤلفه‌ای است که نقش مهمی در زندگی دانش‌آموزان ایفا می‌نماید و بیانگر سطح کیفیت ابعاد مختلف مربوط به زندگی در مدرسه است (معروفی و محمدی، ۱۳۹۸: ۱۰۵). کیفیت زندگی یک تجربه ذهنی بوده و هیچ معنایی جدا از چیزی که شخص احساس و تجربه می‌کند نیست؛ لذا اشخاص ممکن است چیزهای یکسان را به‌صورت متفاوت درک کنند و حتی برای فرد ممکن است کیفیت زندگی دقیقه‌به‌دقیقه تغییر کند؛ به‌عبارتی، رضایت و نارضایتی از مدرسه به‌صورت شناختی دنبال می‌شود و کیفیت زندگی در مدرسه به‌صورت یک ساختار ذهنی در نظر گرفته می‌شود (تانگن، ۲۰۱۱: ۳۸)؛ بنابراین، تحقیقات کیفیت زندگی را زاینده ذهنیت افراد می‌دانند (نیک‌منش و زندوکیلی، ۱۳۹۴: ۵۵). یکی از عواملی که تأثیر زیادی بر روی مثبت‌نگری فرد دارد باورهای دینی است؛ چراکه در همه دوران نتایج سازنده و عظیمی بر تفکر و رفتار آدمیان داشته است. تحقیقات نشان از ارتباط مستقیم

باورهای دینی با کیفیت زندگی دارد و باورهای دینی پیش‌بینی‌کننده‌های قدرتمندی در رابطه با رضایت از زندگی هستند که از لازمه‌های کیفیت زندگی است (آیسلدیک، ماتیسون، آنیسمن، ۲۰۱۰: ۶۳)؛ درواقع، افرادی که به یک هویت مذهبی موفق رسیده‌اند، مسیر کاوشگری و جست‌وجو در باورها را طی کرده و توانسته‌اند به یک ایدئولوژی و مجموعه‌ای از مسائل مربوط به عقاید دینی‌شان پایبند باشند. این افراد باورهای دینی‌شان را به‌طور کامل درونی کرده‌اند و با انگیزه‌های قوی و درون‌زا به دنبال دین هستند؛ به‌طوری‌که حتی در موقعیت‌های دشوار و فشار زیاد، از نظر ذهنی قدرتمند عمل می‌کنند و احساس اضطراب کمتری نسبت به دیگران دارند. این افراد نسبت به عقاید دینی خود اطمینان دارند و نسبت به مشکلات و مسائل، خود را گنج و معلق نمی‌یابند، بلکه دین را پایه و اساس محکمی برای اندیشه خود می‌دانند و بدون سؤال به باورهای خانوادگی نمی‌پیوندند. آن‌ها زندگی را بی‌ارزش و بی‌معنا نمی‌بینند، بلکه با دیدگاهی پرامید، مثبت و هدفمند به زندگی می‌نگرند و به لطف تعهد به اعتقادات و آیین‌های دینی، ایمان مذهبی و عضویت در جوامع دینی، از داشتن هویتی واضح و از دست دادن احساس هویت برخوردار هستند. حتی تفاوت‌های قومی یا جغرافیایی هم نمی‌توانند موجب شوند که این افراد احساس نامتعلق بودن یا نداشتن تعهد نسبت به جامعه دینی و اجتماع مسلمانان داشته باشند (هاردی، پرات، پانسر، اولسون و لفور، ۲۰۱۰: ۱۲۷).

مدرسه، نهاد رسمی تعلیم و تربیت است که در آن انسان‌ها کشف، شکوفا و توانمند شده و آماده ورود به جامعه می‌شوند و محیطی است که کودکان و نوجوانان در آنجا شکست، موفقیت، محبوبیت، انزوا و طرد را تجربه می‌کنند. فرد با موفقیت در آن اعتمادبه‌نفس و بالعکس بر اثر شکست احساس خودکم‌بینی و شکست پیدا می‌کند. پیشنهاد می‌شود کلاس‌های فوق‌برنامه برای توجیه و آگاهی‌بخشی مدیران و مربیان پرورشی درمورد کیفیت زندگی مدرسه‌ای و تجربیات منفی و مثبت ناشی از فعالیت‌های مدرسه‌ای در شکل‌گیری هویت موفق و ابعاد شخصیتی دانش‌آموزان، به‌ویژه در سنین نوجوانی برگزار شود. همچنین، با توجه به تأثیر کیفیت زندگی مدرسه‌ای در شکل‌گیری هویت در دانش‌آموزان، متخصصان و مشاوران مدارس، بدون زور و اجبار، به نوجوانان در دستیابی به معنی زندگی، تغییر در ارزش‌ها، مفاهیمشان و شکل‌گیری اعتقادات کمک نمایند. در این راستا، برگزاری برنامه‌های مناسب فرهنگی و استفاده بهینه از اوقات فراغت نوجوانان در شکل‌گیری هویت مذهبی موفق و تعهد مذهبی کمک شایانی می‌نماید.

منابع

- آذربایجانی، مسعود؛ موسوی اصل، سید مهدی (۱۳۹۸). *درآمدی بر روان‌شناسی دین*. تهران: سمت.
- احمدی، محمدسعید (۱۳۹۴). «رابطه باورهای دینی و سبک زندگی با کیفیت زندگی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه دوم شهر زنجان»، *زن و مطالعات خانوادگی*. ۸ (۳۰): ۷-۲۰.
- اسدی نوقابی، احمدعلی (۱۳۸۴). *روان‌پرستاری (بهداشت روان ۲)*. تهران: بشری.
- اقبالی، زینب؛ حاجبی، مجید؛ سراوانی، شهرزاد؛ جورشری، فروغ (۱۳۹۹). «بررسی ارتباط تعهد و جهت‌گیری مذهبی بر کیفیت مراقبت پرستاری»، *مجله بالینی پرستاری و مامایی*. ۹ (۱): ۶۱۵-۶۰۸.
- امینی، محمد؛ دادخواه تهرانی، سمیرا (۱۴۰۳). «وضعیت هویت دینی دانش‌آموزان دوره متوسطه دوم شهر اصفهان»، *فصلنامه مطالعات ملی*. ۲۵ (۹۹): ۱۵۸-۱۳۷.
- انصاری، زهرا؛ اسکویی، نسرین (۱۳۸۰). *هویت*. تهران: ایتا.
- بخشایش، علیرضا (۱۳۹۲). «رابطه بین باورهای مذهبی، بحران هویت و سبک‌های هویت در دانش‌آموزان»، *فصلنامه مطالعات ملی*. ۱۴ (۵۶): ۳۵-۵۰.
- پورعمران، سلیمان (۱۴۰۰). «رابطه فرصت‌های برابر آموزشی با کیفیت زندگی مدرسه‌ای و احساس تعلق به مدرسه با نقش میانجی فرهنگ مدرسه در دبیران متوسطه»، *پژوهش‌های تربیتی*. ۴۳: ۲۷۶-۲۵۳.
- تاج‌بخش، غلامرضا؛ رضایی، رضا؛ غلیبدادی، زهرا (۱۴۰۰). «واکای عوامل جامعه‌شناختی مؤثر در شکل‌گیری هویت دینی دانش‌آموزان دختر»، *اسلام و پژوهش‌های روان‌شناختی*. ۷ (۱۶): ۷۳-۹۲.
- تاجیک، محمدرضا (۱۳۸۴). «انسان مدرن و معمای هویت»، *فصلنامه مطالعات ملی*. ۶ (۲۱): ۹-۲۸.
- جعفری، فاطمه؛ بهرامی، سوسن؛ جعفری هرنیدی، رضا (۱۴۰۰). «پیش‌بینی میزان استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی براساس سبک‌های هویت در دانش‌آموزان شهر قم»، *نشریه علوم و فنون مدیریت اطلاعات*. ۷ (۳): ۲۴۲-۲۱۹.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۲). *دین‌شناسی*. تهران: اسراء.
- حسینیان، سیمین؛ قاسم‌زاده، سوگند؛ نیکنام، ماندانا (۱۳۹۰). «پیش‌بینی کیفیت زندگی معلمان زن براساس متغیرهای هوش هیجانی و هوش معنوی»، *فصلنامه مشاوره شغلی و سازمان*. ۳ (۹): ۴۲-۶۰.
- خواجه‌نوری، بیژن؛ رحمانی، علی؛ هاشمی، سمیه (۱۳۸۹). «سبک زندگی و هویت ملی؛ مطالعه موردی: دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهر شیراز»، *فصلنامه مطالعات ملی*. ۱۱ (۴): ۱۵۲-۱۲۷.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *لغت‌نامه*. تهران: دانشگاه تهران.
- زاهدی، بهمن؛ مرادی، مسعود (۱۳۹۶). «نقش تعهد مذهبی و هوش فرهنگی در شکل‌گیری ابعاد هویت دانش‌آموزان دوره اول متوسطه»، *مجله روان‌شناسی مدرسه*. ۶ (۲): ۶۴-۸۲.
- سلطانی شال، رضا؛ کارشکی، حسین؛ آقامحمدیان شعرباف؛ حمیدرضا، عبد خدایی؛ محمدسعید؛ بافنده، حسین (۱۳۹۰). «بررسی روایی و پایایی پرسش‌نامه کیفیت زندگی در مدرسه در مدارس شهر مشهد»، *مجله دانشگاه علوم پزشکی کرمان*. ۱۰ (۱): ۷۹-۹۳.
- شجاعی‌زند، علیرضا (۱۳۸۴). «مدلی برای سنجش دین‌داری در ایران»، *نشریه جامعه‌شناسی در*

- ایران. ۶ (۱): ۳۴-۶۶.
- شهبابی‌زاده، فاطمه (۱۳۹۱). «دل‌بستگی دوران کودکی و دل‌بستگی به خدا، مدل حل بحران هویت با توجه به ادراک اهمیت ارزش‌های مذهبی»، زن و مطالعات خانواده. ۱۶: ۱۰۵-۱۲۶.
- شهرکی، فاطمه؛ باقرپور، معصومه (۱۳۹۸). «رابطه کیفیت زندگی مدرسه با توسعه قابلیت‌های کارآفرینی و اهداف پیشرفت دانش‌آموزان دختر مدرسه کار و دانش»، نشریه مهارت‌آموزی. ۷ (۲۸): ۲۵-۸.
- شیرچی، رقیه؛ رضائیان بیلندی، حسین؛ مصلحی، جواد (۱۳۹۸). «نقش پیوند والدینی و عزت‌نفس در پیش‌بینی سبک‌های هویت دینی نوجوانان». روان‌شناسی و دین. ۴۷: ۸۵-۹۹.
- صانعی، عفت؛ رئیسون، محمدرضا (۱۳۹۹). «نقش مهارت‌های اجتماعی در پیش‌بینی انسجام روانی و کیفیت زندگی دانش‌آموزان در مدرسه»، فصلنامه سلامت روان کودک. ۷ (۲): ۱۰۷-۹۶.
- عباسی، محمدرضا؛ علوی مقدم، سید بهنام؛ زهره‌وند، اشرف (۱۳۹۳). «بررسی میزان هویت دینی بین دانش‌آموزان مقطع متوسطه (ناحیه ۱ شهرری)»، فصلنامه مطالعات ملی. سال پانزدهم، شماره ۲ (۵۸): ۱۶۹-۱۸۵.
- قادری، داوود؛ مصطفایی، علی (۱۳۹۱). «سبک‌های هویت و جهت‌گیری مذهبی در دانشجویان دختر و پسر»، مطالعات اجتماعی - روان‌شناختی زنان (مطالعات زنان). ۱۰ (۴): ۱۳۷-۱۵۸.
- قربانی، قدرت‌الله (۱۳۸۷). «درآمدی بر فلسفه دین از دیدگاه شهید مطهری»، کلام/اسلامی. ۱۷ (۶۷): ۱۰۵-۱۲۰.
- ----- (۱۳۹۹). «وجوه نیاز انسان به دین و آموزه‌های وحیانی»، پژوهش‌های مابعدالطبیعه. ۱ (۱): ۱۴۵-۱۲۰.
- فریسی بنایی، علی‌اکبر (۱۳۷۰). قاموس قرآن. تهران: دارالکتب الاسلامیه. چاپ ششم.
- کیان، مرجان؛ یاسمی، صدیقه (۱۳۹۹). «سنجش کیفیت زندگی دانش‌آموزان دختر پایه ششم ابتدایی در مدرسه»، پژوهش در آموزش علوم ابتدایی. ۲ (۳): ۱۶-۲۴.
- لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۰). عواطف و هویت نوجوانان و جوانان. تهران: نسل سوم.
- ----- (۱۳۸۱). «روان‌شناسی رشد اخلاقی، ارزشی و دینی در نوجوانی و جوانی»، روش‌شناسی علوم انسانی. ۳۱: ۳۹-۴.
- ماهروزاده، طیبه (۱۳۹۲). «جهانی شدن و هویت‌یابی نوجوانان». مجله تربیت اسلامی. ۸ (۱۶): ۱۳۹-۱۶۲.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۲). تکامل اجتماعی انسان. صدرا: تهران.
- معروفی، یحیی؛ محمدی، محمدحسین (۱۳۹۸). «نقش تعدیل‌کنندگی جو یادگیری در تأثیر کیفیت زندگی در مدرسه بر خودکارآمدی دانش‌آموزان»، فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت مدرسه، ۷ (۴): ۱۰۰-۱۲۰.
- نژاد مقدم، حدیث؛ سلیمی، مهتاب (۱۳۹۸). «نقش سبک زندگی ارتقادهنده سلامت در کیفیت زندگی مدرسه و سازگاری تحصیلی دانش‌آموزان دوره متوسطه»، راهبردهای آموزش در علوم

- پزشکی. ۱۲ (۱): ۱۴۳-۱۳۵.
- نجفی، حسن؛ ملکی، حسن؛ سبحانی‌نژاد، مهدی؛ مصباح، علی (۱۴۰۰). «هویت مذهبی و پیش‌بایست‌های طراحی برنامه درسی»، فصلنامه مطالعات ملی. ۲۲ (۲): ۲۶-۳.
  - نیک‌منش، زهرا؛ زندوکیلی، مریم (۱۳۹۴). «تأثیر آموزش مثبت‌نگری بر کیفیت زندگی، افسردگی، اضطراب و استرس بزهکاران نوجوان»، پژوهش‌نامه روان‌شناسی مثبت. ۱ (۲): ۶۴-۵۳.
  - واحدی، شهرام؛ احمدیان، ریحانه (۱۳۹۳). «رابطه سبک‌های هویت مذهبی، ابعاد دین‌داری با بهزیستی روان‌شناختی دانشجویان»، روان‌شناسی و دین. ۴ (۲۸): ۱۰۷-۹۱.
  - هرمزی مقدم، فریبا (۱۳۹۶). «حالت‌های روان‌شناختی مثبت، تعهد مذهبی و کیفیت زندگی در دانش‌آموزان»، روان‌شناسی معاصر، ۱۲ (ویژه‌نامه)، ۱۹۰۵-۱۹۰۲.
  - یاسمی‌نژاد، پرینا؛ گل‌محمدیان، محسن؛ سعیدی‌پور، بهمن (۱۳۸۹). «درآمدی بر رابطه دین و معنویت با روان‌شناسی با تکیه بر دیدگاه چند تن از روان‌شناسان مطرح»، قیاسات. ۵۶ (۱۵): ۱۱۲-۷۹.
  - Anderson, L. W; & Bourke, S. F (2000). *Assessing affective characteristics in the schools* (2nd Ed.). Mahvah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
  - Balkaya-Ince, M; Cheah, C. S. L; Kiang, L; & Tahseen, M (2020). "Exploring daily mediating pathways of religious identity in the associations between maternal religious socialization and Muslim American adolescents' civic engagement". *Developmental psychology*, 56(8): 1446-1457.
  - Bell, D. M (2009); "Religious Identity: Conceptualization and Measurement of the Religious Self. (PhD Thesis)", *Emory University, Emory, USA. Retrieved from ProQuest Dissertations and Theses database.*
  - Bonomi, A; Patrick, D; & Bushnell, D (2008); "Validation of the united states' version of the World Health Organization Quality of Life (WHOQOL) instrument". *Journal of Clinical Epidemiology*; 53: 1-12.
  - Erikson, E. H (1969); *Identity: Youth and Crisis*. New York. London.
  - Hardy, S; Pratt, M; Pancer, S; Olsen, J; [...] & Lawford, H, (2010); "community and religious involvement as contexts of identity change across late adolescence and emerging adulthood", *International Journal of Behavioral Development*, 35(2): 125-135.
  - Marcia, J, E (1980). *Identity and adolescence*, In J.E. Adelson (Ed.), *Hand book for Adolescent psychology*. New York: Wiley.
  - Negru-Subtirica, O; Tiganasu, A; Dezutter, J; & Luyckx, K (2017). "A cultural take on the links between religiosity, identity, and meaning in life in religious emerging adults". *British Journal of Developmental Psychology*. 35(1):106-126.
  - Nelson, J; & Yang, Y (2023). "The role of teachers' religious beliefs in their classroom practice—a personal or public concern?" *Journal of Beliefs & Values*: 44 (3): 316-333.
  - Tangen, R (2011); "Conceptualizing quality of school life from pupils' perspectives: a four-dimensional model". *International Journal of Inclusive Education*, 4: 37-41.
  - Wilson, A., Khumalo, I., & Mpofo, E (2021); "Meaning in life among Ghanaian university student: does religious commitment matter?" *Relig health*, 61 (3): 2482-2499.
  - Worthington E. L., et al (2003); "The Religious Commitment Inventory10: Development, refinement, and validation of a brief scsle for research and counseling", *Journal of Counseling Psychology*, 50: 84-96.
  - Ysseldyk, R; Matheson, K; & Anisman, H (2010). "religiosity as identity: toward an understanding of religion from a social identity perspective", *Personality and Social Psychology Review*, 14 (1): 60-71.

